

HET DIERGAARDEPARK

De ontstaansgeschiedenis van een eigenzinnig park in het noordwestelijk villagegebied

door Annette Koenders

Inleiding

Het noordwestelijk villagegebied wordt beschouwd als één van de meest waardevolle villagegebieden in Nederland. Vanuit architectuur- en cultuurhistorisch oogpunt, en als aangenaam woongebied omgeven door groen. De waarde ervan is niet alleen gelegen in elementen als bebouwing en groen, maar juist in de wisselwerking tussen bebouwde en onbebouwde ruimte. Het villagegebied kan niet zomaar worden beschouwd als één geheel. Het bestaat uit verschillende villaparken en villawijken die elk een specifieke ontstaansgeschiedenis en eigen kenmerken hebben.

Het Diergaardepark is het meest intieme park, ontstaan uit de ideeën van een eigenzinnig man: Frans Ernst Blaauw (1860-1935). Blaauw was eigenaar van de 's-Gravelandse buitenplaats "Gooilust" en het Corversbos. Het is bekend dat hij op zijn buitenplaats allerlei, vaak zeldzame, dier- en plantensoorten hield. De wegen in zijn Diergaardepark kregen dan ook namen van dieren die Blaauw hield en zij werden afgebeeld op geëmailleerde straatnaamborden. Tegen deze achtergrond worden de ontstaansgeschiedenis en de kenmerken van het ontwerp nog eens nagegaan.

De ontwerpen van tuinarchitect Henri Copijn

Op Dinsdag 10 mei 1904 werd in de foyer van het concertgebouw bij het Hof van Holland aan de Kerkbrink het landgoed "Trompenburgh" geveild ten overstaan van de notarissen K.J. Perk te Hilversum en M.N. Beets te Haarlem. Het landgoed bestond uit: *de Heerenhofstede "Trompenburgh", een merkwaardig gebouw, in fraaien, ongewonen stijl, eertijds door den Admiraal Cornelis Tromp bewoond, met Stal, Vijver, open plaats, Tuin, Bosch, Lanen en verdere aanhoorigheden, benevens uitmuntend weiland; een herenhuis aan den straatweg van 's-Graveland naar Hilversum, met Tuin en Boschgrond; eene boerderij, met aanhoorigheden aan dien straatweg; benevens: eene groote uitgestrektheid Weiland, Bouwland, Bosch en La-*

*nen ter oppervlakte van 68 hectaren 87 aren en 82 centiares.*¹

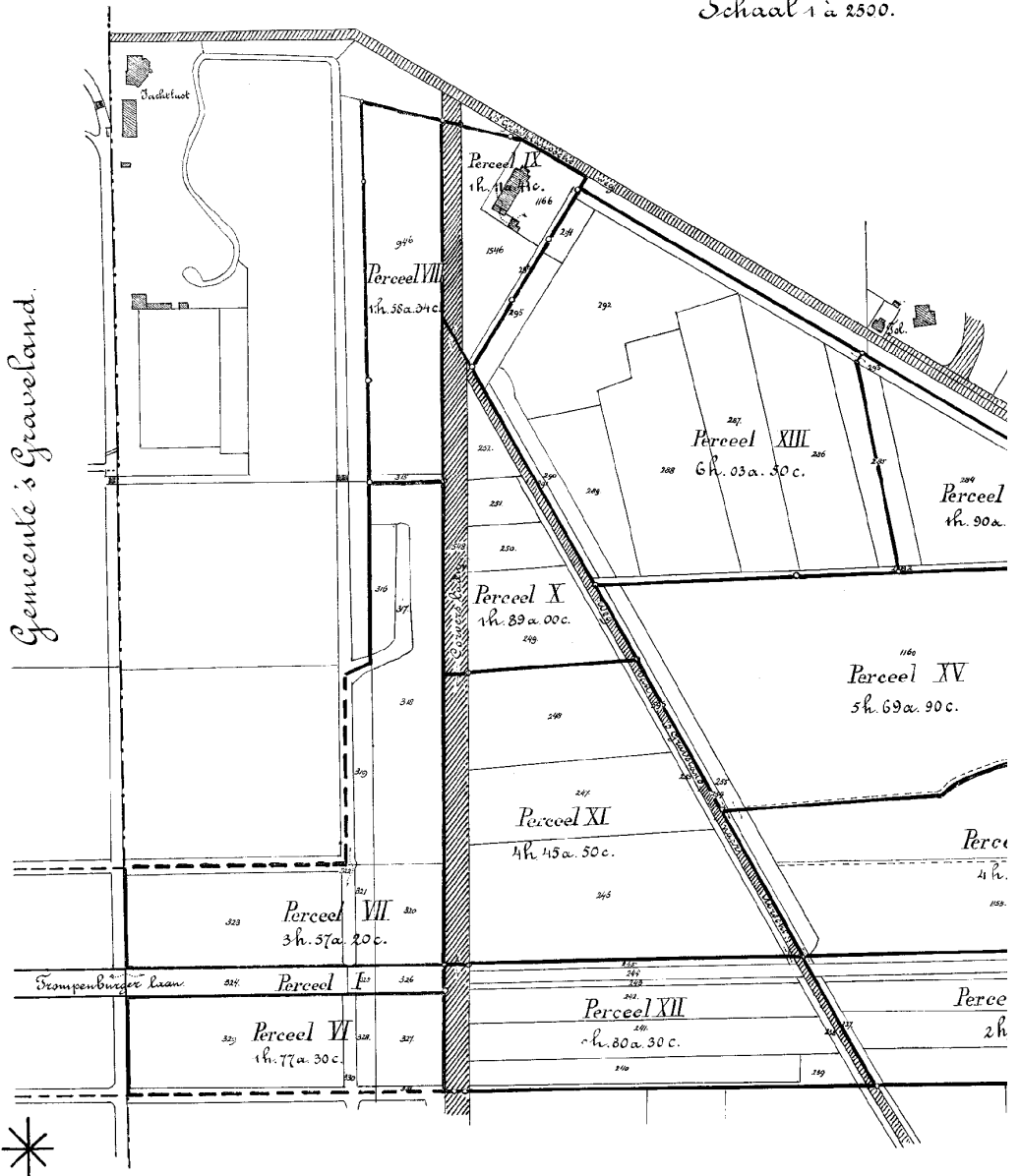
Op 21 december 1904 presenteerde Henri Copijn uit Groenekan een plan voor de aanleg van het Diergaardepark. Het was de bedoeling van de eigenaar, vertelde hij, om het park voorlopig geheel als een particuliere onderneming in bezit te behouden, in ieder geval totdat de verkoop van terreinen en het bouwen van huizen de overdracht van wegen noodzakelijk zou maken. De overdracht van de wegen aan de gemeente was in het belang van Blaauw omdat dan, na de aanleg van het park en de verkoop van de al dan niet bebouwde percelen, het onderhoud van de wegen niet meer tot zijn last zou komen. Voorwaarde voor de overdracht was wel dat de wegen openbaar zouden worden: *voor den publieken dienst*. Ook zou de gemeente de wegen niet willen overnemen als deze niet volgens haar voorschriften waren aangelegd.

Voor het park had Copijn vier toegangen naar de 's-Gravelandseweg ontworpen. De aansluitingen waren problematisch door de hoge ligging van de trambaan van de paardentram naar 's-Graveland. De wegen in het park waren ontworpen op een breedte van 12 meter met daarbinnen 4,5 meter rijweg. Het gehele wegenstelsel was slechts ontworpen voor de bouw van 16 villa's. De hoofdweg liep parallel aan de 's-Gravelandseweg, zodat er geen doorgaand verkeer zou ontstaan.

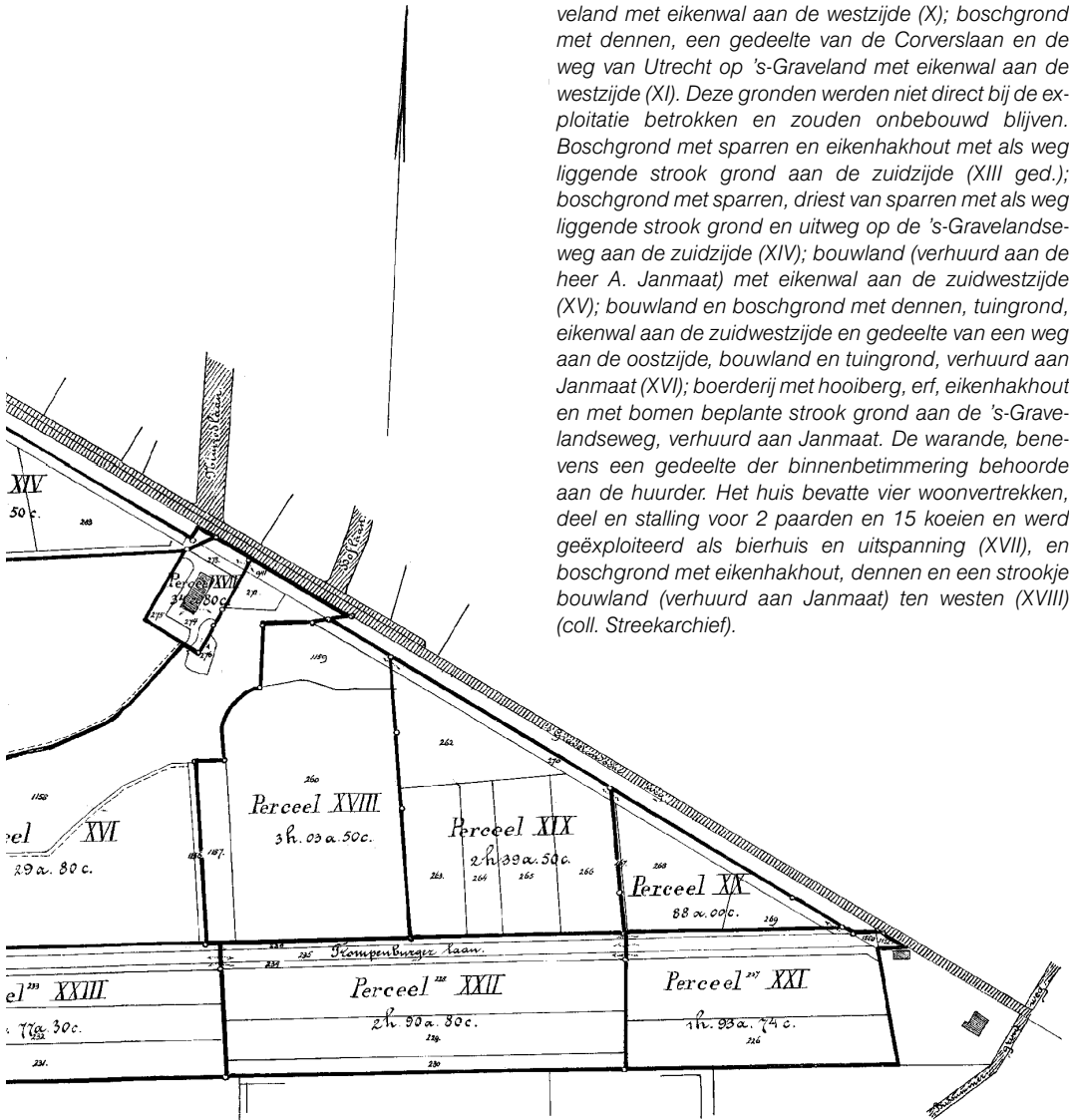
Het plan voor het Diergaardepark, wegen volgens een radiaalpatroon vanuit een *rondpoint* (rotonde) met gebogen wandelpaden rond een open (sport)terrein, werd ontworpen zonder dat rekening werd gehouden met het reeds bestaande landschap en gebruik van de gronden. De bestaande boerderij en uitspanning tegenover de Nimrodlaan werd niet in het plan opgenomen, evenmin als bestaande weggetjes of wallen. De beplanting werd in plukjes of stroken langs de perceelsgrenzen ontworpen, maar zo dat de bewoners een vrij uitzicht op de lanen hadden. Naar de grenzen van het park en rond de buitenzijde van

Gemeente Hilversum
Sectie D.

Schaal 1 à 2500.



Kaart, behorende bij de perceelsbeschrijving der veiling van het landgoed "Trompenburgh", 10 mei 1905. De terreinen waarop het Diergaardepark werd ontworpen werden omschreven als volgt: boschgrond, beplant met sparren en eikenhakhout, een gedeelte van de Corverslaan en een gedeelte van de weg van Utrecht op 's-Graveland met eikenwal aan de westzijde (X); boschgrond met dennen, een gedeelte van de Corverslaan en de weg van Utrecht op 's-Graveland met eikenwal aan de westzijde (XI). Deze gronden werden niet direct bij de exploitatie betrokken en zouden onbebouwd blijven. Boschgrond met sparren en eikenhakhout met als weg liggende strook grond aan de zuidzijde (XIII ged.); boschgrond met sparren, driest van sparren met als weg liggende strook grond en uitweg op de 's-Gravelandseweg aan de zuidzijde (XIV); bouwland (verhuurd aan de heer A. Janmaat) met eikenwal aan de zuidwestzijde (XV); bouwland en boschgrond met dennen, tuingrond, eikenwal aan de zuidwestzijde en gedeelte van een weg aan de oostzijde, bouwland en tuingrond, verhuurd aan Janmaat (XVI); boerderij met hooiberg, erf, eikenhakhout en met bomen beplante strook grond aan de 's-Gravelandseweg, verhuurd aan Janmaat. De warande, benevens een gedeelte der binnenbetimmering behoorde aan de huurder. Het huis bevatte vier woonvertrekken, deel en stalling voor 2 paarden en 15 koeien en werd geëxploiteerd als bierhuis en uitspanning (XVII), en boschgrond met eikenhakhout, dennen en een strookje bouwland (verhuurd aan Janmaat) ten westen (XVIII) (coll. Streekarchief).





's-Gravelandseweg bij de tol en de ingang van het Diergaardepark via de Blesboklaan (coll. Siewers).

het open (sport) terrein werd de beplanting voller, terwijl de berm aan de 's-Gravelandseweg weer meer open werd gehouden zodat de villa's naar deze weg een front konden hebben en daar vandaan zichtbaar zouden zijn. De zuidwestzijde van het open terrein zou worden beplant met een ander soort bomen en struiken, gezien de lichtere inkleuring ter plaatse op de presentatieprent.

Hoewel Blaauw beweerde dat er slechts ruimte gegeven zou worden aan zestien villa's, tekende Copijn er al 26 in de eerste ontwerp-tekening. Copijn ontwierp het rondpoint met een cirkelvormig middenbassin met drie toegangen tot de rondloop, maar het werd blijkbaar met rustieke middenbeplanting uitgevoerd. Het rechte wandelpad (gepland als 'Kraanvogellaan') vanaf de Struisvogellaan naar de 's-Gravelandseweg werd waarschijnlijk niet aangelegd omdat aan de oostzijde tussen de Gnoelaan en de Struisvogellaan werd dan ook slechts één villa gebouwd. Afgaand op de tekening werd dit pad en de omliggende bebouwing weggeschilderd tijdens de onderhandelingen met de gemeente.

Gemeentearchitect P. Andriessen had bedenkingen tegen het plan en hij was het helemaal niet eens met de stelling van Blaauw dat de wegen breed genoeg waren voor een villapark. Gezien het toenemende gebruik van rij- en motorvoertuigen, juist in de villaparken met gegoede bewoners, was hij van mening dat een zes meter brede rijweg noodzakelijk was. Bovendien wees hij op de eventuele exploitatie van de gronden ten zuiden van de Trompenburgerlaan. Over de afwatering was niet voldoende nagedacht en het kon toch niet zó zijn in een villapark dat een kuil of sloot daartoe zou dienen. Blaauw was erg beledigd door de beschuldiging dat hij met het ontwerp van het Diergaardepark honderd jaar terug wilde en nog steeds door het rulle zand wilde rijden met vier tot zes paarden voor een rijtuig.

Actueel in deze periode werd de aanleg van een weg langs de Schuttersheide (de latere Schuttersweg), en voor de aanleg had de gemeente gronden nodig van Blaauw. Deze verlangde hiervoor echter wel de nodige medewerking voor de aanleg van het Diergaardepark. Eerder was er voor



Plan voor het Diergaardepark, ontwerp van H. Copijn, november 1904 (coll. Streekarchief).

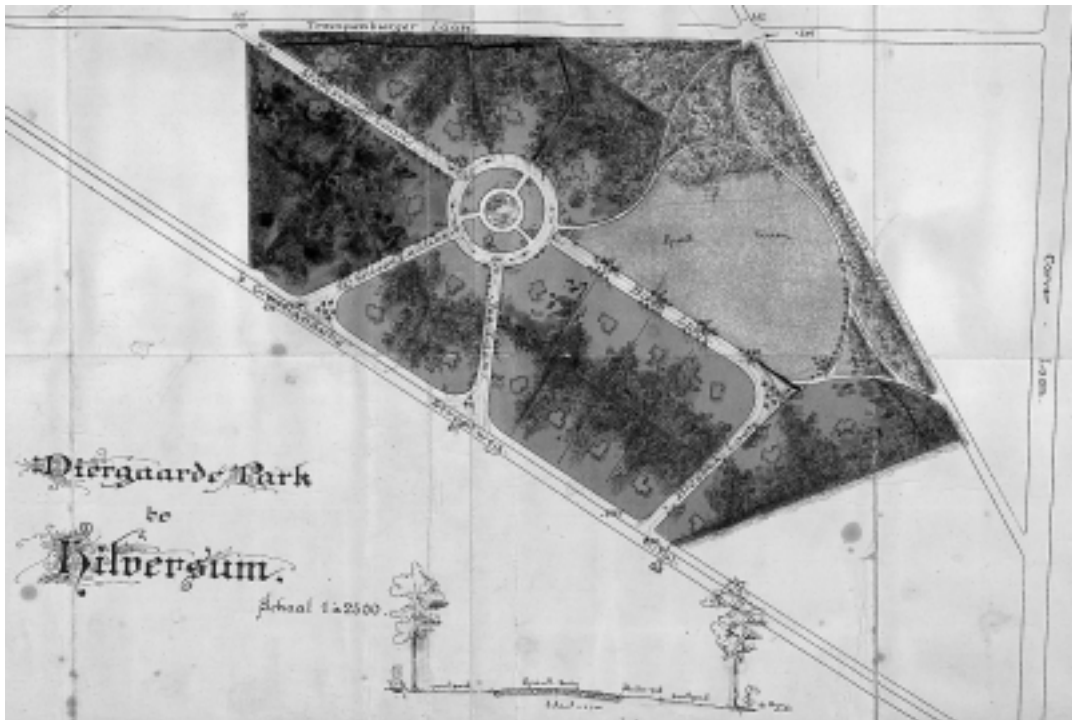
hem geen enkel motief geweest om de gemeente iets toe te geven, nu konden echter op billijke wijze wederzijds concessies worden gedaan.

Goedkeuring plan en overdracht van de wegen

In juni 1905 wendde Copijn zich tot de gemeente met het verzoek het wegenplan voor het Diergaardepark goed te keuren. Inmiddels was de stemming er niet beter op geworden omdat men elkaar wederzijds beschuldigde slechts oog te hebben voor de eigen belangen. Blaauw bleef volhouden dat hij de wegen op vijf meter breedte wilde verharden, terwijl het zijn bedoeling was de te exploiteren grond in zo groot mogelijke percelen te verkopen: *zelfs al is dat minder voordelig, waardoor het aantal villa's zich tot een minimum zal beperken, zoo is mijn bescheiden meening dat deze wijze van handelen ruim aan den eischen zal vol-*

doen. De gehele hoek tusschen Gnoelaan en Struisvogellaan aan den heer Mees verkocht zal slechts één villa bevatten. De Bisonlaan krijgt slechts aan één kant villa's en met het rondpoint en een groot deel van de overige wegen is het evenzoo.

In november 1905 besloot de gemeenteraad het wegenplan goed te keuren onder voorwaarde dat de wegen voor publiek verkeer werden opengesteld, dat de hoeken van de wegen werden afgerond door een cirkelboog met een straal van minstens drie meter en dat een rijweg van zes meter breed werd aangelegd. Voorts dat grond werd vrijgehouden om een weg aan te leggen naar de weg van Utrecht op 's-Graveland en dat de bermen werden beplant met iepen of andere laanbomen. Om een goede afwatering te garanderen wilde de gemeente het recht houden op lozing van hemelwater op het Trompenveld.

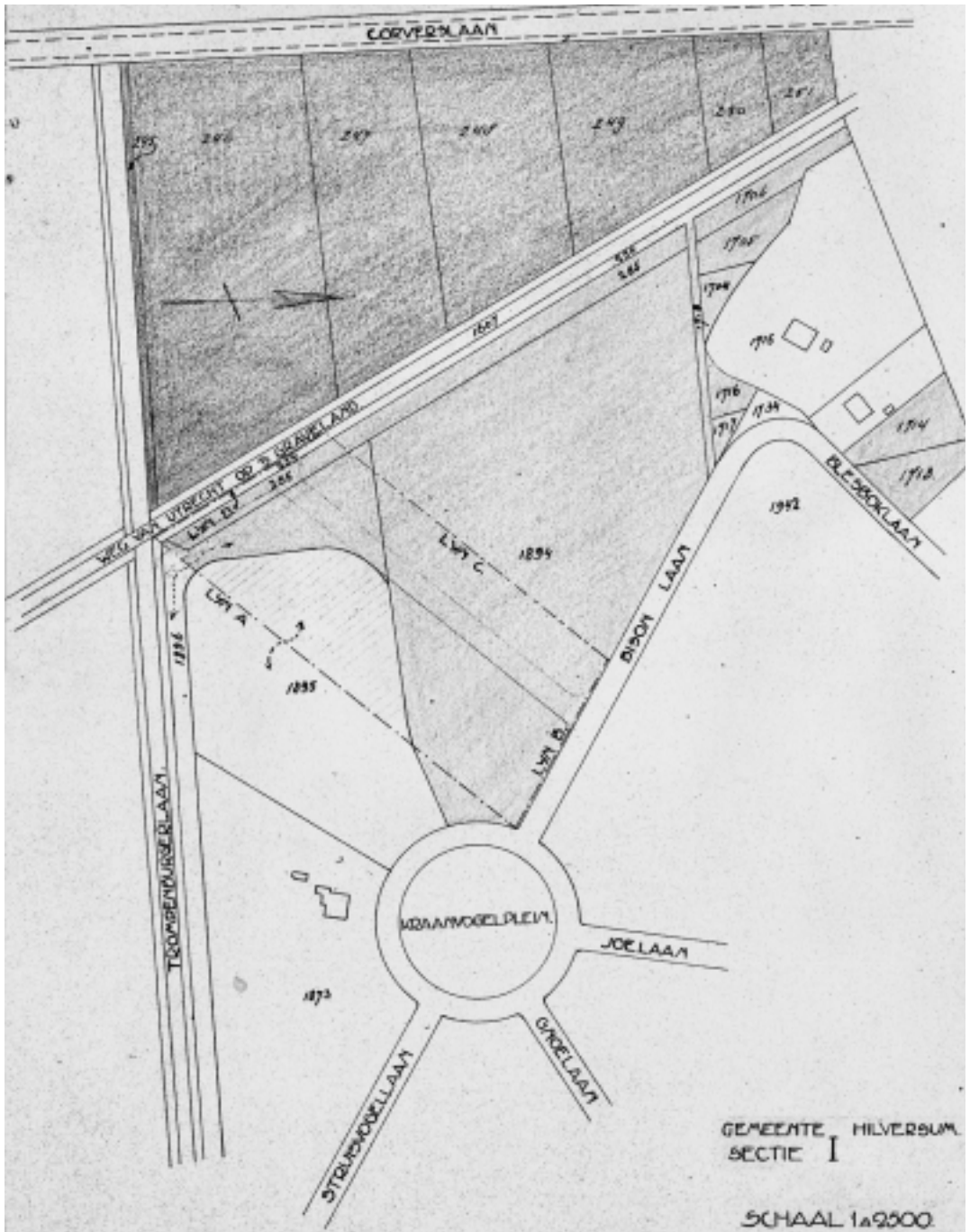


Gedrukte plantekening voor het Diergaardepark, gebruikt bij het voorstel van b&w om het wegenplan goed te keuren onder voorwaarden. De wijzigingen zijn in kleur over de gedrukte ondergrond aangebracht (coll. Streekarchief).

Blaauw antwoordde dat de gronden tussen de Corverslaan, Trompenburgerlaan en de weg van Utrecht op 's-Graveland niet zouden worden verkocht, maar dat hij wel een strook grond op het sportterrein wilde reserveren. De gemeente overdreef volgens hem het afwateringsprobleem. Ten aanzien van de beplanting meldde hij dat de gehele aanleg en het daardoor verkregen ruime lichteffect was gebaseerd op een open *rondpoint* en op een geheel vrij uitzicht op het open terrein dat aan de zuidzijde door een dennenbos werd begrensd. Blaauw verzocht de vrijheid te mogen houden in het aanbrengen van de beplanting om zo voor Hilversum een aangename afwisseling te kunnen scheppen. Aan de 's-Gravelandseweg stond een rij *acacia's*, die Blaauw terug wilde hebben als zij werden gerooid ter verbreding van de berm.³ De gemeentearchitect was niet overtuigd van de "aangename afwisseling" die Blaauw in gedachten had. Hij beweerde dat in het algemeen droge en tegen de wind beschutte wegen werden verkozen en in de zomer door wandelaars een beschaduwde voetpad. Schaduw werd nog gegeven

door de beplanting rondom het Diergaardepark, maar wie kon waarborgen dat een volgende eigenaar dat niet weg zou kappen?

Op 30 juli 1906 waren de wegen in het Diergaardepark gereed en in het najaar zou de beplanting geschieden. Op 7 februari 1907 verzocht Blaauw de gemeente mee te werken aan de overdracht. De akte van schenking werd op 11 december 1909 opgemaakt. De overdracht van de wegen werd zo lang uitgesteld omdat Blaauw niet wilde toegeven in de kwestie rond de beplanting en de voorwaarden betreffende de waterafvoer. De gemeentearchitect vond dat Blaauw ál te vrij had gehandeld ten aanzien van de beplanting. Blaauw beweerde zelfs dat zijn tuinbaas van een opzichter van de gemeente had gehoord dat na overdracht van de wegen de bomen zouden worden verplaatst, meer naar de weg. Maar juist om brede lanen met ruime uitzichten, ook vanuit de villa's, te verkrijgen had Blaauw een deel van de wegen slechts aan één zijde beplant met een soort loofbomen die in het najaar een fraai coloriet gaven.



Kaart van het Diergaardepark waarop aangegeven het terrein waar de erfdienstbaarheid op rustte. Tussen de lijnen a,b en c, het terrein (nr. 1895) dat werd verkocht aan mev. Pabst-Blijdenstein en waaromheen de aan te leggen weg in een zonderlinge kronkel door Blaauw werd aangegeven. Als eventueel alternatief noemde hij het recht doortrekken van de Blesboklaan voorlangs de villa "Rozenburgh" van de heer Lopes Suasso (coll. Streekarchief).

Het Kraanvogelplein werd pas in 1918 overgedragen. De overdracht vond niet in 1909 plaats omdat Blaauw het gevraagde geld voor onderhoud niet wilde storten. Hij moest hierdoor echter dit met sierplanten beplante plantsoen zelf behoorlijk onderhouden. In 1918 werd echter een oplossing gezocht voor de waterlozing op het Kraanvogelplein en de gemeente wilde daartoe een ringvormige greppel graven om de middenbeplanting. Het Kraanvogelplein werd overgedragen onder de vastlegging van de erfdiensbaarheid dat het uitsluitend als plantsoen zou worden gebruikt en dat de waterlozing geen schade of last zou veroorzaken voor de omliggende terreinen. De omwonenden stelden ook zeer prijs op de bestaande rustieke beplanting. Het Kraanvogelplein was geen plantsoen zoals andere in de omgeving, bijvoorbeeld in het Nimrodpark, omdat het de overgang vormde van stad naar bos. Een versiering met bloemen zou daar storen. Toen in 1949 werd geklaagd over de onverzorgde toestand van de beplanting aldaar werd door de gemeente aangevoerd dat er langdurig droogte had geheerst en dat alle beschikbare tuinlieden elders in de gemeente moesten worden ingezet om de vele duizenden na de bevrijding uitgeplante jonge bomen in het leven te houden.

Een slepende kwestie, opgelost door het legaat van F.E. Blaauw

Toen in 1909 uiteindelijk werd besloten de wegen in het Diergaardepark over te dragen, werd door de gemeente een voorwaarde gesteld voor het geval de gronden, gelegen tussen de Corverslaan, de Trompenburgerlaan en de weg van Utrecht op 's-Graveland, verkocht en bebouwd zouden worden. Blaauw werd verplicht om binnen een aangegeven gebied in het Diergaardepark een verbindingsweg aan te leggen als de exploitatie van de gronden aan de orde zou komen en, op straffe van een boete van f1000,-, om bij verkoop in de akte van overdracht of bij openbare verkoop tevens in de veilingcondities de erfdiensbaarheid over te dragen.

In 1918 bleek dat Blaauw een stuk grond aan mevrouw Pabst-Blijdenstein had verkocht zonder in de verkoopakte de bepalingen betreffende de aanleg van een weg en de erfdiensbaarheid op te nemen. Blaauw probeerde de kwestie op te los-

sen door het verloop van de eventueel aan te leggen weg aan te geven, waartoe hij ook was bevoegd. Het was echter niet meer mogelijk om een weg in een rechte lijn aan te leggen, maar nog slechts in een zonderling gebogen richting om de aan mevrouw Pabst verkochte grond heen. Blaauw stelde voor om de overeenkomst uit 1909 te herzien en een weg aan te leggen in het verlengde van de Blesboklaan. Het vermoeden drong zich op dat Blaauw de boete wilde ontlopen want uit niets bleek dat hij een plan had tot wegenaanleg of exploitatie van de gronden. Zijn voorstel werd óók afgewezen omdat het uitbreidingsplan, waarin ook het Corversbos was opgenomen nog niet was vastgesteld. Dudok zag er uiteindelijk niet zoveel bezwaren tegen om de Blesboklaan door te trekken met de vorming van een driehoekig pleintje bij de verbinding met de Bisonlaan. In 1921 werd de burgemeester gemachtigd een rechtsgeding te voeren contra Blaauw om de f1000,- te laten betalen. Al was hij niet van plan de gronden in exploitatie te brengen, hij was toch wel verplicht geweest de verplichtingen bij de verkoop over te dragen.

In 1926 voerde mr. F.A. Molster namens Blaauw aan dat de gemeente de aanleg van een weg had willen verzekeren in het belang van de waterafvoer uit het Diergaardepark naar het uitwateringspunt Trompenburgerlaan, zoals de gemeentearchitect had gezegd in zijn rapport van 1 november 1905. De aanleg van de Schuttersweg had de afwateringsproblemen, ook van de 's-Gravelandseweg, echter al zodanig opgelost dat de weg uit dien hoofde niet meer nodig zou zijn. Als de gemeente Blaauw zou vragen vast te leggen dat de gronden in de driehoek niet bebouwd mochten worden zou de kwestie voorgoed zijn opgelost. In 1930 kwam een einde aan het geschil geschil opgelost door de aanwijzing van het terrein waarop de weg zou gaan lopen bij eventuele aanleg.

Blaauw legateerde de gronden tussen de Corverslaan, Trompenburgerlaan en de weg van Utrecht op 's-Graveland aan de Staat der Nederlanden onder de voorwaarde dat *een en ander het voorkomen en de bestemming, zooals die thans is, zal behouden, dus dat er niet op gebouwd zal worden, onder anderen*. De Staat aanvaardde het legaat onder deze voorwaarde en daarmee kwam een definitief einde aan de kwestie van het aanleggen van nog een weg in het Diergaardepark.⁴



De uitspanning het Diergaardepark werd kort na 1905 gebouwd op de hoek van de 's-Gravelandseweg en de Blesboklaan, tegenover het oude tolhuis, vlakbij de tramhalte. Uitbater was W.A. Ros. De villa werd in de Tweede Wereldoorlog gesloopt (coll. Siewers).

Het Diergaardepark laat in grote lijnen nog steeds de eigenzinnige opzet zien. Het intieme karakter is versterkt door de dichte beplanting waarachter de meeste villa's schuil gaan. In dit opzicht is het open karakter, zoals Blaauw dat bedoelde, niet in stand gebleven. Veel bebouwing is ook relatief laat tot stand gekomen, na de overname in 1909, toen de ontwerpen al minder expressief werden. De verkaveling aan de noordzijde werd uiteindelijk intensiever en minder regelmatig, terwijl aan de zuidzijde juist minder werd gebouwd. Het Comeniuscollege op het open terrein heeft een belangrijke stempel gedrukt op de functie van het (woon)park. De Kangoeroelaan uit 1972 telt zeven villa's en werd aangelegd waar een van de eerste villa's in het park stond: "Rozenburgh" van de heer Lopes Suasso aan de Blesboklaan.

Noten

1. Streekarchief Gooi en Vechtstreek (SAGV), archief dienst Publieke Werken gemeente Hilversum (PW), doss.nr. 1174/4. Diergaardepark.
2. SAGV, archief gemeentebestuur Hilversum 1851-1939 (GBH), dossier 1.811.111 Diergaardepark, brief van Blaauw 21 augustus 1905.
3. SAGV, GBH, dossier 1.811.111 Diergaardepark, brief van Blaauw april 1906.
4. SAGV, PW, doss.nr. 1174/4, raadsvoorstel 27 mei 1939, nr. 77: afstand van recht op aanleg van een weg.

Annette Koenders is kunsthistorica en medewerkster Monumentenzorg van de gemeente Hilversum. Als zodanig publiceerde zij o.m. voor de Monumentencommissie adviezen over monumenten in Hilversum: het Centrum (deelgebied 0-4); omgeving Trompenberg (deelgebied 12) en Nimrodpark, Kannesheuvelpark, Diergaardepark (deelgebied 13).